

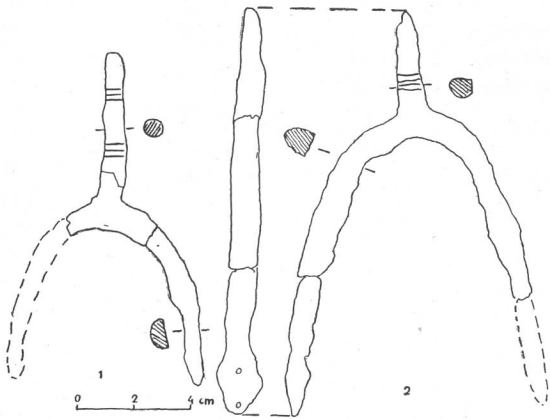
Hanna Kóćkówna, Anna Pałubicka, Andrzej Prinke

Wyniki badań ratowniczych w Biernatkach, pow. Śrem

Ergebnisse der Rettungsforschungen in Biernatki, Kreis Śrem

W lipcu 1966 r. robotnicy PGR-u w Kórniku podczas kopania żwiru w południowej części wzgórza wiatracznego w Biernatkach, znaleźli na głęb. 70—75 cm, zapewne w grobach szkieletowych, dwie żelazne ostrogi wczesnośredniowieczne. Zabytki te znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1967:17.

Ostróżga z ramionami w kształcie litery U, z cienkiej sztabki o przekroju półokrągłym. Bodziec długi, nierozczłonkowany, osadzony symetrycznie, o przekroju okrągłym, zakończony półkolisto i zdobiony dwoma grupami poprzecznych żeberek. Fragmenty ramion z zaczepami nie zachowały się. Cały kablak leży w jednej płaszczyźnie, czyli w rzucie bocznym jest prosty. Dług. całkowita 11,5 cm, szer. całkowita 7 cm, dł. bodźca 5 cm (ryc. 1:1).

Ryc. 1. Biernatki, pow. Śrem. Ostrogi żelazne
Abb. 1. Biernatki, Kr. Śrem. Eiserner Sporen

Ostróżga z ramionami w kształcie litery U, z cienkiej sztabki o przekroju półokrągłym. Bodziec niezbyt długi, nierozczłonkowany, osadzony symetrycznie, o przekroju czworograniasto zaokrąglonym, zakończony stożkowato, zdobiony poprzecznymi żeberkami. Zaczepy płytkowe, czworokątne, z dwoma otworami na nity. Kablak w rzucie bocznym jest prosty. Dług. całkowita 14 cm, szer. całkowita 9 cm, dł. bodźca 3,5 cm (ryc. 1:2).

Obie ostrogi należą do odmiany pierwszej typu pierwszego Z. Hilczerówny¹, datować je więc można na X w. oraz na początek, a najdalej pierwszą połowę XI w.² W ten sposób potwierdzają one hipotezę mówiącą, że cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Biernatkach tworzy wraz z grodziskiem

w Bninie, pow. Śrem, leżącym po drugiej stronie Zatoki Biernackiej nad Jeziorem Bnińskim, zwarty zespół osadniczy. Grodzisko to bowiem datowane jest ostatnio na okres od połowy X w. do połowy XIII w.³ Obie ostrogi stanowią najprawdopodobniej wyposażenie grobu szkieletowego ze znanego już cmentarzyska w Biernatkach, datowanego na okres od X do XIII w.⁴

W dniach 21 i 22 października 1966 r. członkowie Koła Naukowego Archeologów przy Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu przeprowadzili ratownicze prace wykopaliskowe w rejonie wzgórza wiatracznego na terenie cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Biernatkach. Współorganizatorem i konsultantem naukowym tych badań był mgr L. Krzyżaniak z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Badania finansowane były przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Poznaniu. Bezpośrednim powodem podjęcia prac było znalezienie na wzgórzu wiatracznym opisanych wyżej dwóch ostróg wczesnośredniowiecznych oraz grobu ciałałpalnego. W toku badań odkryto 2 dalsze groby ciałałpalne ludności kultury łużyckiej, częściowo zniszczone podczas budowy fundamentów wiatraka. W opisie materiałów nowoodkryte groby mają numerację ciągłą w stosunku do poprzednich badań (ryc. 2)⁵. Publikowane tu materiały znajdują się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i są zapisane w księdze inwentarzowej pod nr. 1967:23.

Grób 69

Na głęb. 75 cm wśród fragmentów obstawy kamiennej natrafiono na ułamki naczyń i przepalone kości (ryc. 3).

Fragment naczynia o gładkiej, ciemnej i lśniącej powierzchni, prawdopodobnie amforki (ryc. 4:3).

Fragment naczynia beczułkowatego z dwoma uchami na granicy szyjki i brzuśca, oddzielonymi od siebie dookólną bruzdą, pod którą biegnie rząd dołków. Barwa jasnobrunatna (ryc. 4:2).

Fragmenty szarobrunatnej, gładzonej misy ze zgrubiałym, skośnie karbowanym brzegiem (ryc. 4:4).

Fragmenty misy płaskodennej, szarobrunatnej, o po-

³ J. Fogel, A. Marciniakówna, J. Żak, *Tymczasowe sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Bninie w pow. śremskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 32:1967, w druku.

⁴ L. Krzyżaniak, *Wczesnośredniowieczne pochówki z Biernatek w pow. śremskim*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 16:1963, s. 173—178.

⁵ L. Krzyżaniak, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Biernatkach, pow. Śrem*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 14:1963, s. 45—111.

¹ Z. Hilczerówna, *Ostrogi polskie z X—XIII wieku*, Poznań 1956, s. 22—34.

² Z. Hilczerówna, *op. cit.*, s. 31.

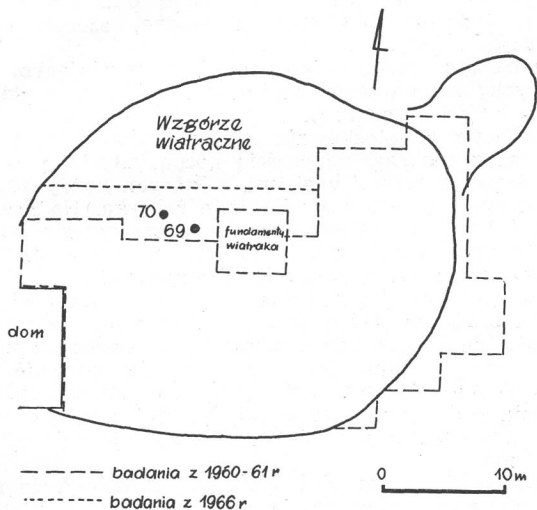
wierzchni gładzonej i brzegu lekko zagiętym do środka (ryc. 4:1).

Fragmenty ciemnobrunatnego, gładzonego czerpaka.

Fragmenty naczynia jasnobrunatnego o powierzchni chropowatej.

Fragmenty talerza o powierzchni chropowatej zdobionego odciskami palców. Barwa jasnobrązowa.

Przeżalone kości.

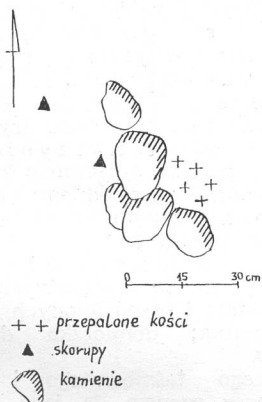

Ryc. 2. Biernatki, pow. Srem. Plan sytuacyjny grobów 69 i 70

Abb. 2. Biernatki, Kr. Srem. Situationsplan der Gräber Nr. 69 und 70

Grób 70

Na głęb. 60 cm wśród fragmentów obstawy kamiennej zachowało się skupisko skorup zmieszanych z przepalonymi kośćmi. Ok. 30 cm na zach. od skupiska, na tle jasnożółtego piasku wystąpiła wyraźnie od-

Ryc. 3. Biernatki, pow. Srem. Plan grobu 69
Abb. 3. Biernatki, Kr. Srem. Plan des Grabes Nr. 69

cinająca się, okrągła, ciemnoszara plama o średn. 20 cm, z ciemniejszą otoczką szerokości 1 cm, zawierająca dużą ilość drobnych, przepalonych szczątków kostnych. Były to prawdopodobnie ślady woreczka, użytego zamiast popielnicy (ryc. 5).

Fragmenty naczynia jajowatego o powierzchni chropowatej, jasnobrunatnej (ryc. 6:3).

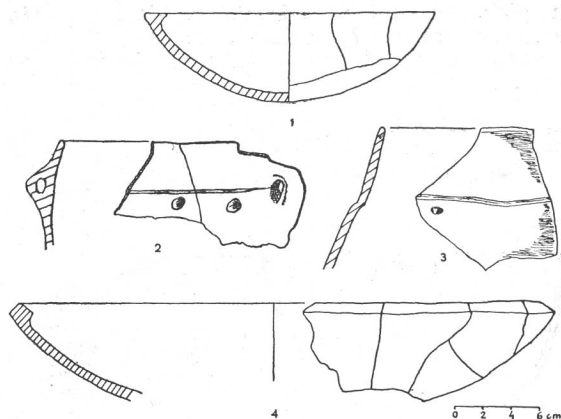
Fragment naczynia beczułkowatego z krótką, zwężającą się ku górze szyjką, oddzieloną od brzośca dookólną bruzdą. Pod nią żłobki pionowe i dołki. Na granicy brzośca i szyjki umocowane były dwa ucha (ryc. 6:4).

Kubeczek z kulistym brzoścem i taśmowatym

uszkciem. Powierzchnia gładzona, ciemnobrunatna (ryc. 6:2).

Fragment misy ze zgrubiałym, skośnie karbowanym brzegiem o powierzchni gładzonej, brunatnej (ryc. 6:1).

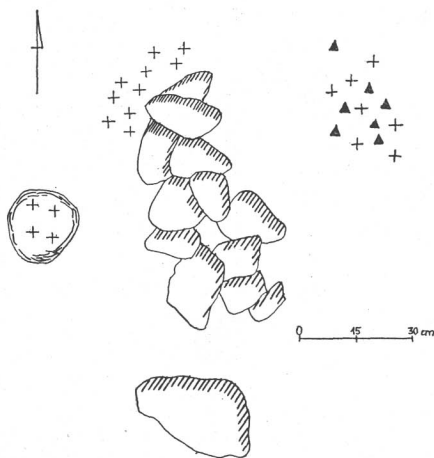
Fragmenty talerza o powierzchni chropowatej, zdobionego odciskami palców. Barwa jasnobrązowa.

Ryc. 4. Biernatki, pow. Srem. Zawartość grobu 69
Abb. 4. Biernatki, Kr. Srem. Inhalt des Grabes Nr. 69

Do niniejszego opracowania dołączono opisy trzech naczyń z tego samego stanowiska, znajdujących się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Zostały one odkryte przez amatorów na krótko przed podjęciem badań ratowniczych i są zainwentaryzowane pod nr. 1967:22.

Waza stożkowata z cylindryczną szyjką zdobioną na załamie parami żeberk pionowych, ze schropowacaną dolną partią powierzchni zewnętrznej, barwy jasnobrunatnej (ryc. 7:3).

Ryc. 5. Biernatki, pow. Srem. Plan grobu 70
Abb. 5. Biernatki, Kr. Srem. Plan des Grabes Nr. 70

Płytką misa o powierzchni zewnętrznej zdobionej ornamentem paznokciowym, barwy brunatnej (ryc. 7:1).

Głębsza, brunatna misa ze zgrubiałą, karbowaną krawędzią z umieszczonym na niej uszkciem (ryc. 7:2).

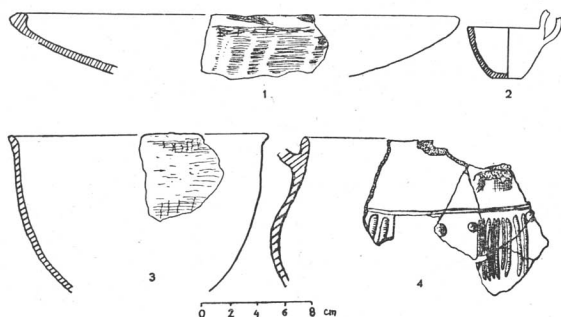
Na podstawie powyższych cech naczynia z obu grobów i ze znalezisk przypadkowych datować można na IV i V okres epoki brązu.

W sierpniu 1967 r. odkryty został przez amatorów kolejny grób ciałopalny. Zawierał on 5 naczyń oraz 2 przedmioty brązowe: guz i szpilę. Naczynia znajdują się u odkrywców obiektu, R. Szeli-

gowskiego, zamieszkałego w Kórniku i inż. S. Bartkowiaka, zamieszkałego w Bninie. Zabytki brązowe przechowywane są w zbiorach Katedry Archeologii Polskiej UAM w Poznaniu, nr inw. 71:1967.

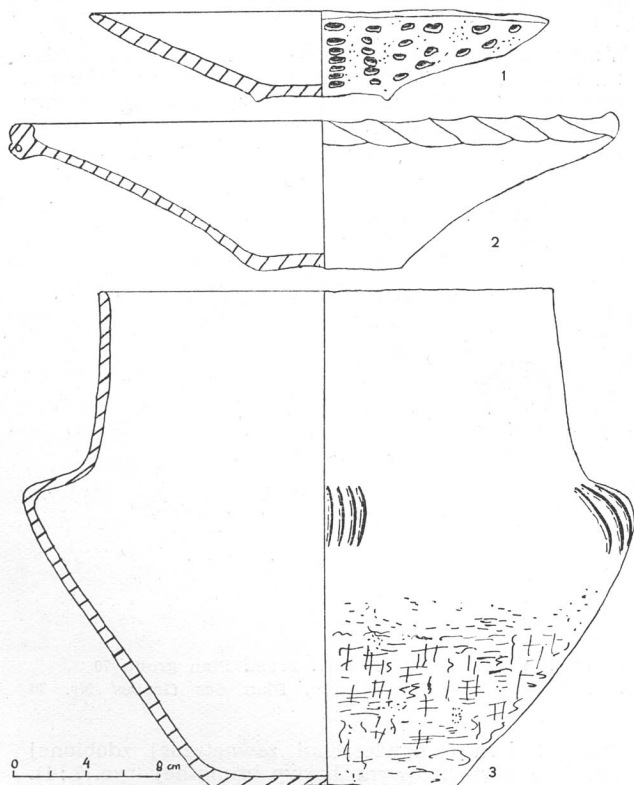
Grób 71

Na głęb. 80 cm, w odrębnie wybieryska piasku na wzgórzu wiatracznym. Brak obstawy kamiennej. Trzy naczynia wypełnione były przepalonymi kośćmi ludzkimi.

Ryc. 6. Biernatki, pow. Srem. Zawartość grobu 70
Abb. 6. Biernatki, Kr. Srem. Inhalt des Grabes Nr. 70

Dwa fragmenty cedzidła, pochodzące najprawdopodobniej z dna, lekko wklęsłe, gęsto pokryte dość regularnymi otworkami. Barwa brązowa (ryc. 8:1).

Ryc. 7. Biernatki, pow. Srem. Naczynia luźno znalezione
Abb. 7. Biernatki, Kr. Srem. Lose gefundene Gefäße

Guz brązowy, pojedynczy, lekko wypukły, o średnicy 1 cm (ryc. 8:4).

Szpila brązowa z główką wazowatą, zdobiona poziomym pasmem jodełki na główce oraz kilkunastoma dookólnymi bruzdami, zakończonymi zygazkiem u jej nasady. Koniec odłamany. Dług. zach. 10,8 cm (ryc. 8:8).

Czerpak w kształcie odcinka kuli, z dużym, taśmowatym uchem, wystającym ponad brzeg. Powierzchnia gładka barwy szarobrunatnej (ryc. 8:5).

Fragment naczynia pochodzący z granicy szyjki i brzuśca. Na załomie, zdobionym 3 poziomymi żłobkami i odciskami palców, umieszczone było taśmowate ucho; niżej biegnie poziomy zygazk, złożony z 3—4 równoległych linii. Barwa czarna (ryc. 8:2).

Czerpak owalny, z dużym, taśmowatym uchem, wystającym ponad brzeg, zdobionym obustronnie odciskami palców. Powierzchnia gładka, szarobrunatna (ryc. 8:6).

Kubek z taśmowatym uszkiem, wystającym ponad wychyłony na zewnątrz brzeg. Powierzchnia gładka, jasnobrunatna (ryc. 8:3).

Amfora ze stożkową szyjką i dwustożkowatym brzuścem z zaokrągloną częścią górną, zdobioną na załomie 4 pojedynczymi guzkami, z których każdy otoczony jest od góry przez 2 półkoliste żeberka. Na granicy szyjki i brzuśca umieszczone są naprzeciwległe 2 taśmowate ucha. Powierzchnia gładka, czarna (ryc. 8:9).

Duży garnek z jajowatym brzuścem i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powyżej największej wypukłości brzuśca osadzone jest uszko, nad którym, na krawędzi, znajdują się 3 językowate wypustki. Brzusiec na wysokości uszka zdobiony jest 4 parami nieregularnie rozmieszczonych dołków. Zewnętrzna powierzchnia dna przecięta jest dwoma szerokimi, krzyżującymi się bruzdami. Powierzchnia gładka, barwy jasnobrunatnej (ryc. 8:7).

Przedstawiony powyżej inwentarz świadczy, że grób ten pochodzi przypuszczalnie z V okresu epoki brązu.

Bezpośrednio przed systematycznymi badaniami wykopaliskowymi L. Krzyżaniaka na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej⁶ przeprowadzono tam badania powierzchniowe, które dostarczyły fragmentów naczyń i zabytków krzemienych, za-inwentaryzowanych w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu pod nr. 1962:75.

Mały fragment prostego brzegu naczynia o poziomej krawędzi, obustronnie zdobiony ornamentem stempelkowym. Wątek zewnętrzny złożony jest z pasma krótkich, pionowych słupków, biegnących tuż pod krawędzią naczynia; niżej znajduje się pozioma linia zygazkowata. Wątek wewnętrzny składa się z rzędu krzyżków umieszczonych pod krawędzią. Barwa brązowa; domieszka drobnoziarnistego piasku (ryc. 9:5).

Mały fragment brzegu naczynia o ścienionej krawędzi, zdobiony poziomym pasmem krótkich słupków pionowych, wykonanych stempelkiem; niżej biegnie linia zygazkowata. Barwa jasnobrunatna; domieszka drobnoziarnistego piasku (ryc. 9:1).

Mały fragment brzuśca naczynia, zdobiony 2 poziomymi pasmami krótkich, pionowych słupków, wykonanych stempelkiem i przedzielonych poziomą bruzdą. Barwa jasnobrunatna; domieszka drobnoziarnistego piasku (ryc. 9:2).

Fragment dużego taśmowatego i kolankowatego ucha naczynia z czopem do jego osadzenia. Barwa żółtopomarańczowa; domieszka drobnoziarnistego piasku (ryc. 9:4).

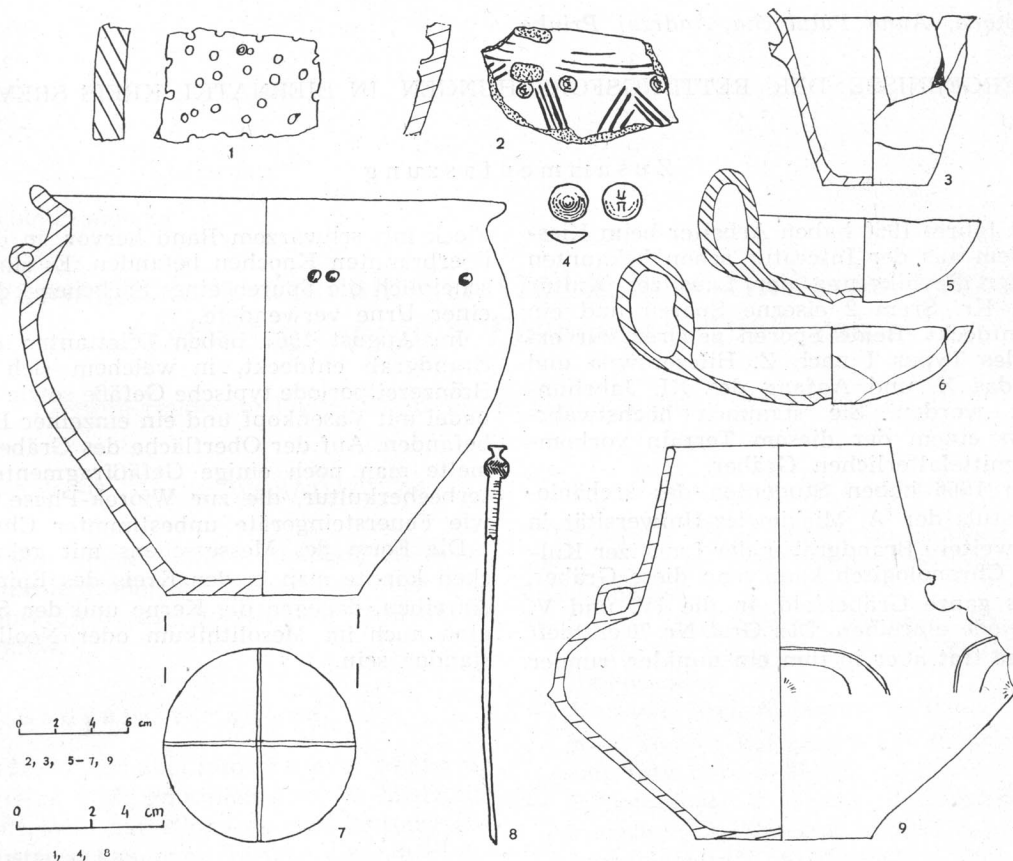
Półksiężycowate ucho naczynia osadzone ukośnie ku górze z pionowym otworem, zdobione na górnej krawędzi pasmem równoległych, głębokich nacięć. Barwa zewnętrznej powierzchni szaropomarańczowa, wewnętrznej czarnobrunatna; domieszka drobnoziarnistego piasku (ryc. 9:3).

Opisaną wyżej ceramikę odnieść można do fazy wióreckiej kultury pucharów lejkowatych.

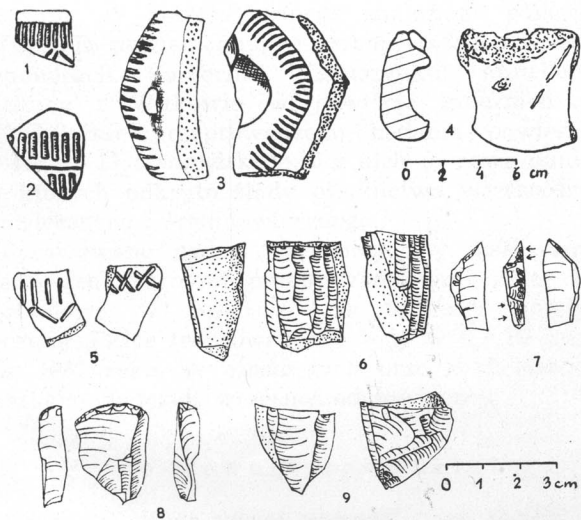
Nieliczny materiał krzemienisty, zebrany, podobnie jak ceramika, z całej powierzchni cmentarzyska, obejmuje następujące formy:

Rdzeń o zmienionej orientacji, wiórowoodłupkowy,

⁶ L. Krzyżaniak, *op. cit.*, *passim*.

Ryc. 8. Biernatki, pow. Srem. Zawartość grobu 71
 Abb. 8. Biernatki, Kr. Srem. Inhalt des Grabes Nr. 71

Ryc. 9. Biernatki, pow. Srem. Fragmenty naczyń kultury
 pucharów lejkowatych (1-5) i zabytki krzemienne luźno zna-
 lezione (6-9)

Abb. 9. Biernatki, Kr. Srem. Lose gefundene Gefäßfrag-
 mente der Trichterbecherkultur (1-5) und Feuersteingeräte
 (6-9)

stożkowaty. Brak śladów przygotowywania do obróbki. Jedna ze ścian pokryta korą (ryc. 9:9).

Rdzeń jednopiętowy, wiórowy, klockowaty z płaską odłupnią oraz surową piętą i bokach (ryc. 9:6).

Drapacz odłupkowy, krępy z drapiskiem nieznacznym skośnym, słabo zakolonym (ryc. 9:8).

Tylczak smukławy ze stromym, bardzo wysokim, asymetrycznie silnie wygiętym tyłcem, łuskany zwrotnie. Dolny koniec ułamany (ryc. 9:7).

Chronologia powyższego materiału krzemiennego jest niejasna, przede wszystkim ze względu na stale jeszcze niedostateczną znajomość neolitycznej wytwórczości krzemienniczej. Forma typologiczna tylczaka zbliża się do tylczaków przemysłu katarzynowskiego z Katarzynowa, pow. Łęczyca, należącego do kręgu przemysłów schyłkowomadleńskich⁷. Jest to jednakże jedyna przesłanka paleolitycznego wieku tego inwentarza, gdyż przedstawione powyżej formy rdzeni i drapacza nie są precyzyjnymi wyznacznikami chronologicznymi, czy kulturowymi i mogły powstać również w mezolicie lub w neolicie. Analogiczne okazy drapaczy pochodzą ze stanowiska kultury lendzielskiej w Nowej Hucie-Pleszowie⁸ oraz ze stanowiska kultury pucharów lejkowatych w Lasku, pow. Poznań⁹.

⁷ M. Chmielewska, *Przemysł schyłkowopaleolityczny z Katarzynowa w pow. łęczyckim*, [w:] W. Chmielewski (red.), *Materiały do prehistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967 s. 98, tabl. X: 2, 6, XI: 2.

⁸ M. Cabalska, *Materiały kamienne z przydomowej pracowni krzemienniczej z jamy I na stanowisku II w Nowej Hucie-Pleszowie*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 16:1963. s. 121, ryc. 8:12.

⁹ M. Kowiańska-Piaszykowska, M. Kobusiewicz, *Materiały z osady ludności kultury pucharów lejkowatych z Lasku, pow. Poznań*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 17:1966, s. 31, ryc. 17:15.

Hanna Kóčkówna, Anna Pałubicka, Andrzej Prinke

ERGEBNISSE DER RETTUNGSFORSCHUNGEN IN BIERNATKI, KREIS ŚREM

Zusammenfassung

Im Juli des Jahres 1966 haben Arbeiter beim Kiesgraben auf dem aus der Literatur schon bekannten Gräberfeld der Bevölkerung der Lausitzer Kultur in Biernatki, Kr. Śrem 2 eiserne Sporen und ein Brandgrab entdeckt. Beide Sporen gehören zur ersten Abart des Typus I nach Z. Hilczerówna und können auf das X. und Anfang des XI. Jahrhunderts datiert werden. Sie stammen höchstwahrscheinlich aus einem der diesem Terrain vorkommenden frühmittelalterlichen Gräber.

Im Oktober 1966 haben Studenten des archäologischen Lehrstuhls der A. Mickiewicz-Uniwersität in Poznań zwei weitere Brandgräber der Lausitzer Kultur entdeckt. Chronologisch kann man diese Gräber, wie auch das ganze Gräberfeld, in die IV. und V. Bronzezeitperiode einreihen. Das Grab Nr. 70 enthielt keine Urne, es trat aber in ihm ein dunkler, runder

Fleck mit schwarzem Rand hervor, in dem sich die überbrannten Knochen befanden. Es sind das wahrscheinlich die Spuren eines Säckchens, das man statt einer Urne verwendete.

Im August 1967 haben Dilettanten ein weiteres Brandgrab entdeckt, in welchem sich für die V. Bronzezeitperiode typische Gefäße sowie eine Bronzenadel mit Vasenkopf und ein einzelner Bronzebuckel befanden. Auf der Oberfläche des Gräberfeldes sammelte man noch einige Gefäßfragmente der Trichterbecherkultur, die zur Wiórek-Phase gehören sowie Feuersteingeräte unbestimmter Chronologie.

Die Form des Messerschens mit geknicktem Rücken könnte man in den Kreis des Epimagdalenium einreihen, dagegen die Kerne und der Schaber könnten auch im Mesolithikum oder Neolithikum entstanden sein.